

ЦИКЛІЧНІ КОЛИВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПЛОДІВ В УКРАЇНІ

CYCLIC HESITATIONS OF THE FRUITS MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE

Досліджено особливості розвитку вітчизняного ринку плодів з позиції теорії економічних циклів. Охарактеризовано його фази за обсягами виробництва у ринкових умовах. Визначено можливі причини виникнення криз, і встановлено, що теперішньою фазою є «піднесення». Виявлено довгу хвилю (60 років) розвитку галузі садівництва з багатьма мікроциклами та причини виникнення наступної хвилі у 2000 р. Установлено оптимальний період для прогнозування ринку плодів, зважаючи на два основних показники формування кон'юнктури – виробництво та обсяги імпортованих поставок.

Ключові слова: економічні цикли, фази, ринок, плоди, рівень виробництва, імпорт.

Исследованы особенности развития отечественного рынка плодов с позиции теории экономических циклов. Охарактеризованы его фазы по объемам производства в рыночных условиях. Определены возможные причины возникновения кризисов, и установлено, что нынешней фазой является «подъем». Выявлена длинная волна (60 лет) развития отрасли садоводства со многими микроциклами и причины возникновения сле-

дующей волны в 2000 г. Установлен оптимальный период для прогнозирования рынка плодов, учитывая два основных показателя формирования конъюнктуры – производство и объемы импортных поставок.

Ключевые слова: экономические циклы, фазы, рынок, плоды, уровень производства, импорт.

The peculiarities of the inland fruits market development have been researched from the viewpoint of the economic cycles theory. The phases of the development have been characterized according to the production volume under the market conditions. The possible causes of the crisis origin have been determined as well as the fact that the present day phase is «rise». The long wave (60 years) of the origin development has been revealed with many microcycles as well as the reasons of the origin of the next wave in 2000. The optimal period for the fruits market state prediction has been established taking into consideration two main values of the conjuncture formation – production and import supplies volumes.

Key words: economic cycles, phases, market, fruits, production level, import.

УДК 330.33.012:339.13.017:634.1.076

Сало І.А.

д.е.н., с. н.с., вчений секретар
Інститут садівництва
Національної аграрної академії
наук України

Постановка проблеми. На даному етапі соціально-економічного і технологічного розвитку України циклічність можна розглядати, як спосіб саморегулювання ринкової економіки. Інакше кажучи, вона виникає автоматично і дієвий вплив на неї практично відсутній. Притаманним для циклічності є рух за спіраллю, тобто зворотній напрям відсутній, а це свідчить, що вона є формою прогресивного розвитку економіки в цілому та продовольчого ринку, зокрема. Відомо, що вирішальну роль у відхиленні його від стану рівноваги відіграє інноваційний розвиток. Зважаючи на важливе місце вітчизняного ринку плодів у продовольчому забезпеченні населення, дослідження його економічних циклів є досить актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії економічних циклів найбільш відомими є такі розробки: М.Д. Кондратьєва – теорія великих циклів або довгих хвиль (50-60 р.), С. Кузнеця – теорія середніх хвиль (18-25 р.), К. Жугляра і Дж. Кітчана – коротких циклів (7-12 і 2-4 р. відповідно), М.І. Туган-Барановського (вивчення причин виникнення циклів, їх впливу на розвиток економіки).

Економічні дослідження в галузі садівництва, а також вітчизняного ринку плодів та ягід проводили Л.П. Симиренко, П.Г. Шитт, В.В. Юрчишин, Д.Ф. Чухно, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко, О.Ю. Єрмаков, В.А. Рульєв, Л.О. Барабаш, Г.М. Сатіна, Т.А. Маркіна, Л.А. Костюк та ін. Однак, результати їх роботи стосувалися, зокрема, теоретичних основ розвитку економіки садівництва на відповідних історичних етапах, а також становлення ринку плодоягідної продукції та органі-

заційно-економічного механізму його функціонування. Водночас циклічність розвитку садівництва якщо й розглядалася, то виключно з позиції ефективності виробництва в ретроспективі. Тим часом її вивчення у розвитку вітчизняного ринку плодів є новим і необхідним. Адже за економіко-математичного моделювання різних параметрів, які описують ринок, слід враховувати, на якій стадії економічного циклу він знаходиться для встановлення шляхів подальшого розвитку.

Постановка завдання. Метою досліджень є розкриття теоретичних аспектів економічних циклів у процесі еволюції вітчизняного ринку плодів, встановлення причин їх виникнення і якою є фаза циклу на сьогодні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суть економічних циклів, їх закономірності і причини виникнення розглядаються згідно з економічною теорією. Під циклічністю розуміють форму руху національної економіки та світового господарства в цілому, що припускає чергування революційних та еволюційних стадій їх розвитку, економічного прогресу [1]. Менш загальним і більш наближеним за характером до внутрішньої економіки країни, на нашу думку, є визначення циклів, як руху виробництва від однієї кризи до наступної, який постійно повторюється [2]. По суті економічний цикл є реакцією ринку на порушення макро-економічних пропорцій.

Причини виникнення криз в економіці вчені розглядають з різних позицій. Серед них виділяються: розбіжність у часі активів продажу товарів, послуг і оплати за них; суперечність між суспільним

характером виробництва і приватним привласненням його результатів; недоспоживання продуктів значною кількістю людей, викликане недоліками в розподілі; співвідношення оптимізму та песимізму в економічній діяльності; технічні нововведення; надлишок заощаджень і нестача інвестицій тощо [3]. Так, А. Афталіон причиною криз уважав нерівномірність механічного прогресу, С. Сисмонді – недостатнє споживання, К. Маркс – специфічність суті виробничих відносин і суперечностей ринкової системи, М.І. Туган-Барановський – диспропорційність між галузями [4].

М.Д. Кондратьєв свого часу (кінець XIX – початок XX ст.), проаналізувавши дані декількох розвинених країн більше, ніж за 100 років, виділив характерні особливості економічних циклів [5]: початок кожного з них супроводжується змінами в економічному житті суспільства (винаходи в технологіях, зміни в зовнішній торгівлі, структурі обігу грошових коштів). Протягом одного довгого циклу можна спостерігати декілька коротких, при висхід-

них хвилях виявлено, що відбуваються якісь військові події, а при низхідних – глибока депресія в галузі сільського господарства.

На сьогодні вчені виділяють найбільш поширені причини виникнення криз і циклів [6, 7]: недоспоживання продукції населенням, що провокує обвал виробництва; відсутність ефективної пропорційності між галузями та регіонами та нерегульована діяльність підприємців; наявність конфлікту між формуванням обсягів виробництва-реалізації і зростанням купівельної спроможності населення, а відтак диспропорції між попитом і пропозицією. Слід зауважити, що криза може уражувати не в цілому ринкову економіку країни, а окрему галузь (ринок), наприклад, садівництво (ринок плодів) у сфері сільського господарства (аграрного ринку).

Розглянемо більш детально циклічність розвитку вітчизняного ринку плодів та вищезгаданої галузі як складову його інфраструктури. Охарактеризуємо ринок за такими фазами економічного циклу: криза, депресія, поживлення та піднесення. Порівняння

Таблиця

Характеристика фаз економічного циклу вітчизняного ринку плодів за обсягами виробництва (в ринкових умовах 1990-2016 рр.)

Фази економічного циклу	Характеристика фаз	Рівень виробництва плодів на особу в рік, кг
1. Криза	<ul style="list-style-type: none"> – занепад вітчизняного промислового виробництва, труднощі збуту; – значне скорочення обсягів пропозиції, експорту плодів; – зменшення попиту на інвестиції; – розширення імпорту продукції (часто нижчої якості); – відсутність державної підтримки; – банкрутство частини садівницьких підприємств; – різке зменшення платоспроможного попиту населення; – високі ціни тощо. 	менше 25
2. Депресія	<ul style="list-style-type: none"> – скорочення виробництва плодів, погіршення сортименту; – недотримання технологій виробництва, відсутність новітніх технологій зберігання; – сезонне забезпечення вітчизняними плодами; – погіршення якості продукції; – нестача інвестицій; – зменшення експортних поставок; – розширення імпорту тощо. 	25-35
3. Поживлення	<ul style="list-style-type: none"> – зростання обсягів виробництва плодів; – залучення інвестицій (в т. ч. й іноземних); – збільшення площ плодоносних насаджень, сортименту, асортименту; – оновлення старої техніки, покращення технологій виробництва, якості продукції; – налагодження ефективних каналів реалізації як для сільськогосподарських підприємств, так і господарств населення тощо. 	35-55
4. Піднесення	<ul style="list-style-type: none"> – повноцінне забезпечення попиту і потреб споживачів плодів протягом усього року; – купівельна спроможність населення відповідає рівню цін на внутрішньому ринку; – формування нових садівницьких підприємств; – розширення експорту; – підвищення конкурентоспроможності порівняно з імпортованою продукцією за цінами, якістю, асортиментом; – розвиток комерційної діяльності та в цілому інфраструктури ринку тощо. 	55 і вище

Джерело: розроблено за результатами досліджень автора і даними Держстату України [http://www.ukrstat.gov.ua/]

щорічної динаміки виробництва плодів у середньому на особу в рік дає можливість встановити відрізок часу, для якого слід здійснювати вибірку факторних показників при прогнозуванні поточної кон'юнктури, щоб уникнути викривлення результатів при побудові економіко-математичних моделей. Для кожної з фаз економічного циклу можна визначити пріоритетні напрями прогнозування тих чи інших показників. Розглянемо рівень виробництва плодів на особу на рік, починаючи з 1990 р. – переходу України до ринкової економіки – по 2016 р. [8]. Відповідно до фаз здійснено умовний розподіл рівня виробництва на особу в рік на чотири групи – менше 25 кг (криза), 25-35 кг (депресія), 35-55 кг (пожвавлення) та 55 кг і вище (піднесення) (табл.). Слід зауважити, що вказана послідовність цих фаз не обов'язкова, в т.ч. і за роками. Протягом визначеного періоду відбувалися значні коливання у виробництві плодів і спостерігалось багато економічних мікроциклів, спровокованих економічною нестабільністю у країні та погодними умовами.

З'ясування причин виникнення кризи значною мірою розкриє головну причину циклічності розвитку вітчизняного ринку плодів, а також дасть можливість більш достовірно визначити фактори впливу на основні показники кон'юнктури. До показників, що характеризують кожну з фаз економічного циклу, слід віднести рівень споживання (попит), загальну пропозицію та ціни реалізації. Саме їх слід брати за основу при проведенні подальших досліджень ринку.

Економічний цикл має хвилеподібний характер і відзначається самовідтворенням і безперервністю. Це добре ілюструє рисунок 1, де для графічного відображення використано рівень виробництва плодів на особу в рік, починаючи з 1940 р. Очевидна наявність довгої хвилі – з 1940 по 2000 рр. з багатьма мікроциклами. Однією з важливих причин циклічності в садівництві є велика тривалість періоду виробництва плодів. Адже відомо, що галузі, котрі випускають споживчі товари короткочасного користування, як правило, менше реагують на цикл, оскільки в них значно швидший обіг грошей. За нижче наведеними даними можна легко визначити, які роки належать до вказаних вище фаз економічного циклу. Зазначимо, що найбільше плодів в Україні вироблялось у 1977 і 1979 рр. – близько 76-80 кг, а найменше в 1952 та 1999 – 13,9 і 14,3 кг відповідно і це при тому, що норма їх споживання становить 75 кг.

Початок наступної хвилі (з 2000 р.) характеризується другим етапом аграр-

ної реформи в Україні. У XXI ст. основним поштовхом розвитку реформаційних процесів стало прийняття нової редакції Земельного кодексу та Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р., № 529. Наслідком цього було створення на базі колективних господарств до 2001 р. 15,1 тисячі нових сільськогосподарських агроформувань [9, с. 177]. Завдяки державній фінансовій підтримці садівництва, котра здійснювалася шляхом розподілу коштів із спецфонду згідно із Законом України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 09.04.1999 р., № 587-XIV, вдалося призупинити занепад галузі. Так, у 2012 році частка валових зборів плодів у сільськогосподарських підприємствах, сформована за рахунок державної підтримки, становила 90,5% (327 тис. т).

У цілому можна зробити висновок, що протягом 1940-2016 рр. відбувалися значні коливання у виробництві та споживанні плодів і ряд економічних мікроциклів був спровокований економічною нестабільністю у країні та зміною чисельності населення – від 52,2 до 37,9 млн осіб. У 2016 р. рівень виробництва становив 44,1 кг при кількості населення 42,6 млн осіб. Отже, ринок плодів знаходиться на стадії пожвавлення, яка характери-

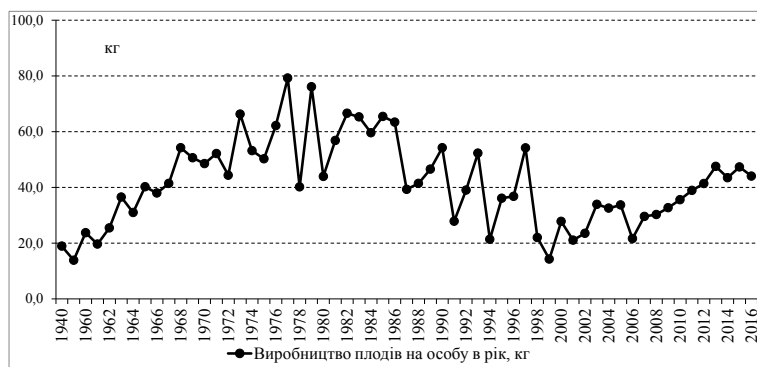

Рис. 1. Рівень вітчизняного виробництва плодів на особу в рік у 1940-2016 рр., кг

Джерело: розраховано автором за статистичними даними [http://www.ukrstat.gov.ua/]

Рис. 2. Динаміка імпортованих поставок плодів на вітчизняний ринок, тис. т

Джерело: розраховано за даними FAO [http://faostat.fao.org/]

зується залученням додаткових інвестицій, у т. ч. й іноземних, збільшенням площ плодоносних насаджень, сортименту, впровадженням нових, більш ефективних технологій, спрямованих на досягнення вищої продуктивності і поліпшення якості продукції, розширенням каналів збуту для всіх категорій господарств тощо.

На циклічність кон'юнктури ринку плодів впливає також зміна їх імпорتنих поставок (рис. 2). Показник «обсяг імпорتنих поставок» протягом останніх років займає особливе місце у формуванні попиту, пропозиції та роздрібних цін. Починаючи з 2000 р., імпорт поступово зростає до 2013 року. Найвищого рівня він сягнув у 2012-2013 рр. – по 907 тис. т, що більше у 6,2 раза порівняно з 2000 р. і складає 25-30% загальної пропозиції плодів. Різке підвищення його спостерігається з 2005 року – у 2,5 раза. Це пояснюється зниженням імпорتنих тарифів згідно із Законом України «Про внесення змін до Митного тарифу України» від 15 березня 2005 р., № 2470-IV. Зокрема, тарифи на банани знизилися у 2 рази (до 3%), цитрусові – у 7 разів (до 3%). Саме ці плоди становили 87% (506 тис. т) усіх імпорتنих поставок 2005 р., що у 2,4 раза більше, ніж у попередньому році.

Скорочення імпорту плодів у 2014-2016 рр. відбулося перш за все через зменшення ввозу цитрусових і бананів, які є основою поставок (70-80%) – у 1,5 рази у 2016 р. порівняно з 2013 р. Це пояснюється зниженням попиту на них внаслідок знецінення доходів споживачів. Фактор тарифного бар'єру можна виключити, адже згідно Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» № 676-17 від 17.12.2008 р. увізні тарифи на плоди знизилися після вступу України до СОТ. Так на плоди об'єктивно необхідного імпорту (цитрусові та банани) уведено в дію нульові ставки. Натомість, в 2016 р. середньомісячна заробітна плата українців становила 5183 грн (203 дол. США), а це в 1,6 рази менше за 2013 р. та в 2 у доларовому еквіваленті (3282 грн або 411 дол. США). Україна серед країн Європи займає практично останнє місце за рівнем заробітної плати. За цим показником у доларовому еквіваленті вона передреє лише Молдові. Доход пересічного українця у 15 разів нижчий, ніж американця. У світі визначено відповідно до даних ООН, що погодинна заробітна плата, нижча за три долари, є критичною і виштовхує працівника за порогову межу його життєдіяльності. В Україні в 2016 р. середня погодинна заробітна плата становила до 28 грн за 1 люд.-год., що дорівнює близько 1 дол. США (курс валюти в середньому за цей період 25,55 грн за 1 дол. США), а це майже втричі менше, ніж вста-

новлена мінімальна світова норма. Звичайно, за такої ситуації спостерігається надмірний вплив доходів та цін на формування попиту.

Уважаємо, що при прогнозуванні ринку плодів слід брати до уваги економічну ситуацію у країні та зміни, що можуть відбутися у подальшому, зокрема, значне розширення обсягів імпорتنих поставок після вступу України до СОТ та в умовах дії Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС. Через це вибірка факторних показників повинна формуватися на базі даних за останні 8-10 років, щоб уникнути викривлення результатів при побудові регресійних рівнянь.

Висновки з проведеного дослідження. Подальший перехід вітчизняного ринку плодів до наступної фази економічного циклу (піднесення) залежить від ефективності нової хвилі нововведень, яка дасть тривалий стимул для періоду зростання. Це виявлятиметься, перш за все, у розвитку науки, що спрямовує до впровадження інноваційних технологій вирощування плодівих насаджень, а також у перетворенні садівництва у науко- та капіталомістку галузь, розвитку сфери зберігання та переробки продукції, ефективному використанні логістики при реалізації маркетингових стратегій, виникненні нових концепцій щодо організаційного механізму розвитку вітчизняного ринку та зовнішньої торгівлі плодами тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Комарницький І.Ф. Економічна теорія / І.Ф. Комарницький. – Чернівці, 2006. – 334 с.
2. Економічна енциклопедія у 3 т. Т. 3 / [відп. ред. С.В. Мочерний]. – К.: Академія, 2000-2002. – 952 с.
3. Кривенко К.Т. Політична економія / К.Т. Кривенко. – Режим доступу: <http://ecolib.com.ua/article.php?book=18&article=1901>
4. Оганян Г.А. Політична економія / Г.А. Оганян. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/502/39/1/1/>.
5. Цикли Кондратьєва – економічна суть і спосіб використання в регулюванні економічних процесів. – Режим доступу: <http://kasner.kiev.ua/cikli-kondrateva-ekonomichna-sut-i-sposib/>.
6. Економічні цикли, їх види і вплив на різні галузі економіки. – Режим доступу: http://ua-referat.com/Економічні_цикли_їх_види_і_вплив_на_різні_галузі_економіки
7. Сало І.А. Розвиток ринку плодів в Україні: [монографія] / І.А. Сало. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 394 с.
8. Сало І.А. Теоретичні аспекти циклічності розвитку ринку плодів в Україні / І.А. Сало // Садівництво. Міжвідомчий тематичний науковий збірник. – К. – 2015. – Вип. 69. – С. 207-214.
9. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.